

**Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)**

Volume 4, Issue 6, October 2019

e-ISSN : 2504-8562

Journal home page:
www.msocialsciences.com**Rumah Kedai Bersejarah di Pantai Barat Sabah: Isu Pemeliharaan, Perlindungan dan Alternatif Cadangan****Elsapaula Anak Rijem¹**¹Fakulti Kemanusiaan, Seni dan Warisan, Universiti Malaysia Sabah (UMS)

Correspondence: Elsapaula Anak Rijem (elsapolarsammy@gmail.com)

Abstrak

Rumah kedai bersejarah di Pantai Barat Sabah telah dibina ketika pentadbiran British North Borneo Company (Chartered) seawal akhir abad ke-19. Disebabkan usia bangunan ini ada yang melebihi 100 tahun menyebabkan timbul banyak isu dan ancaman seperti kemusnahan kerana bencana alam. Manakala pengubahsuaian yang tidak sensitif dan perobohan bangunan bersejarah ini bagi memberi laluan kepada pembangunan terkini merupakan ancaman manusia yang utama. Justeru, kajian ini akan membincangkan usaha dalam pemeliharaan dan perlindungan tinggalan bersejarah ini. Perbincangan turut memberi latar belakang sejarah pembinaan rumah kedai dengan menonjolkan keunikan seni binanya. Kajian ini akan menggunakan pendekatan sejarah dalam pengumpulan data dan analisis kritikal pengurusan warisan. Makalah ini diharap dapat menjelaskan bentuk isu dan pendekatan alternatif dalam memelihara dan melindungi bangunan rumah kedai bersejarah yang masih wujud di beberapa pekan dan bandar di Sabah.

Kata kunci: rumah kedai bersejarah, pemeliharaan, perlindungan**Historic Shophouse of West Coast Sabah: Preservation Issue, Alternative Ways of Maintaining and Protecting Historic Shophouse****Abstract**

The historic shophouse of the West Coast of Sabah was built during the administration of the British North Borneo Company (Chartered) as early as the late 19th century. Due to the age of this building which were some of it ages over 100 years, many issues and threats such as destruction occurs due to natural disaster. While the insensitive modification and demolition is the major threat of this historic building to give way to modern development. Therefore, this study will discuss the efforts in preserving and maintaining this historic shophouse. The discussion also provided background and history information of the shophouse by highlighting its unique architecture. In this study, historical approaches is used in data collection and critical analysis of heritage management.. This paper attempt to find the alternative forms and approaches regarding on preserving and maintaining historic shophouse in existence in several towns and cities in Sabah.

Keywords: historic shophouse, maintaining, preservation

Pengenalan

Kajian mengenai rumah kedai bersejarah era kolonial di Sabah umumnya masih kurang diberi perhatian dalam aspek pengurusan sumber warisan dan arkeologi. Kajian sejarah sedia ada pula lebih memfokuskan tentang sejarah pembinaan bangunan tersebut dan hanya menjadi sisipan dalam historiografi Sabah. Justeru kajian ini memberi perhatian khusus berkaitan dengan dua aspek utama dalam pengurusan sumber warisan iaitu pemeliharaan dan perlindungan. Manakala aspek pemeliharaan tidak disentuh secara langsung kerana tiada usaha pemeliharaan berdasarkan piawaian UNESCO dan ICOMOS pernah dilakukan ke atas mana-mana tinggalan oleh sebarang pihak berkepentingan.

Sorotan Literatur

Dalam menjalankan kajian ini, terdapat beberapa kajian lepas yang dijadikan sebagai soroton dan panduan dalam menjalankan kajian ini. Sorotan daripada kajian lepas dapat membantu pengkaji dalam usaha mengisi kelompangan dan memahami proses penilaian serta analisis terhadap reka bentuk bangunan rumah kedai lama dan isu pengurusan rumah kedai. Oleh itu, pengkaji telah merujuk beberapa karya penulisan, artikel, menerusi tiga tema utama iaitu sejarah pembinaan bangunan rumah kedai, bentuk isu serta pendekatan alternatif dalam memelihara dan melindungi bangunan rumah kedai.

Apabila melihat kepada sejarah bangunan kedai lama, Nur Farhana Azmi et.al (2017) dan Wan Hashimah Wan Ismail dan Shuhana Shamsuddin (2005) menyatakan bahawa bangunan lama seperti bangunan rumah kedai lama merupakan suatu komponen yang memberi sumbangan dalam membentuk identiti sesebuah bandar atau pekan. Hal ini kerana, bangunan rumah kedai lama ini memiliki nilai sejarah yang tinggi yang sepatutnya dipelihara dan dipulihara. Manakala menurut karya Richard Prentice (1994) dan Bernard Melchior Fieldon (2000) menekankan bahawa bangunan bersejarah merupakan sesebuah bangunan yang dapat memberikan perasaan kagum sebuah warisan dan sejarah dari masa lalu yang telah diwariskan daripada zaman nenek moyang kepada generasi di masa akan datang. Beliau turut menambah bahawa sekiranya bangunan tersebut telah bertahan sehingga 100 tahun usia penggunaannya, maka ia patut digelar sebagai bangunan bersejarah. Karya oleh Richard Nelson Solkial (2012) merupakan sebuah kajian yang terperinci mengenai rumah kedai di Pekan Pantai Barat Sabah. Penulisan ini menjelaskan mengenai pelan rumah kedai dengan teliti serta membincangkan reka bentuk bangunan asal kolonial tersebut. Justeru, penulisan ini memberi pengetahuan kepada pengkaji untuk memahami tentang nilai bangunan bersejarah yang akan menjadi panduan kepada pengkaji. Walau bagaimanapun, penulisan kajian lepas ini hanya tertumpu kepada objektif sendiri dan tidak menyentuh mengenai sejarah bangunan kedai di lokasi kajian pengkaji.

Menurut Kamarul Syahril Kamal dan Lilawati (2014) bangunan bersejarah yang dilihat semakin menghadapi ancaman disebabkan oleh arus kemodenan. Desakan pembangunan serta kesan pembandaran telah mengakibatkan sebahagian besar daripada bangunan tersebut dirobohkan. Hal ini menyebabkan berlakunya penyusutan nilai fizikal sesebuah bangunan bersejarah yang terdapat di sesebuah bandar atau pekan. Hal ini turut dilihat berlaku di Malaysia yang memperlihatkan ada antara bangunan bersejarah yang kurang diberi perhatian serta tidak dipelihara dengan baik. Kamal (2007) menyatakan bahawa terdapat bangunan warisan telah didapati dalam keadaan yang usang, kehilangan ciri-ciri keaslian dalam reka bentuk, seni bina dan bahan binaan disebabkan tiada pengurusan warisan dan tidak dijaga dengan baik. Keadaan ini secara tidak langsung akan mempercepatkan proses kerosakkan bangunan bersejarah selain daripada memusnahkan identiti asal bangunan tersebut. Penulisan ini akan digunakan dalam kajian yang akan dijalankan untuk membantu pengkaji untuk memahami jenis ancaman yang dihadapi oleh bangunan kedai bersejarah. Berdasarkan kajian lepas ini, pengetahuan daripada kajian lepas ini dapat diaplikasikan terhadap kajian mengenai isu dan ancaman yang dihadapi oleh bangunan rumah kedai bersejarah di Pantai Barat Sabah.

Dalam usaha pemeliharaan dan perlindungan, Zainuddin Baco (2014) menyatakan bahawa perlindungan merupakan satu kaedah atau langkah perlindungan ke atas sesuatu warisan bina tanpa melibatkan sebarang langkah perubahan fizikal. Manakala, pendekatan kerja yang terlibat dalam bahagian perlindungan adalah pewartaan, pendokumentasian, kajian kecacatan dan kempen kesedaran.

Syed Idid (1996) pula menjelaskan bahawa penyenaraian bangunan bersejarah di bandar-bandar dalam setiap negeri di Malaysia telah diadakan bertujuan untuk mendapat perhatian dan perlindungan warisan dari kepupusan. Oleh itu, kajian ini penting untuk melihat aspek seperti kaedah mengenalpasti dan menyenaraikan bangunan kedai era kolonial di Pantai Barat Sabah.

Metod Kajian

Metodologi kajian yang digunakan dalam kajian ini adalah menggunakan kaedah kualitatif iaitu bagi mendapatkan maklumat yang tepat dan sahih dalam usaha menulis latihan ilmiah ini. Kaedah pengumpulan data dalam kajian ini adalah berdasarkan sumber primer dan sumber sekunder. Kaedah kajian adalah kajian perpustakaan, kajian lapangan (menjalankan kajian secara pengamatan, perakaman gambar, membuat lakaran, menjalankan lukisan terukur) dan temubual. Kaedah arkib akan dilakukan di Arkib Negeri Sabah, Kementerian Penerangan di Wisma Dang Bandang dan koleksi peribadi. Rekod yang dirujuk ialah dalam bentuk sumber primer yang terdiri daripada pelan, foto dan suratkhbar yang akan dikaji. Maklumat sumber primer ini juga diperoleh melalui pemerhatian ke atas sumber empirikal berbentuk monumen dan bangunan. Kaedah perpustakaan merupakan kaedah yang digunakan untuk mendapatkan sumber sekunder melalui pembacaan dan rujukan buku, jurnal, kertas kerja, latihan ilmiah dan tesis (sarjana dan doktor falsafah). Seterusnya, kaedah secara atas talian seperti pengkalan data seperti JSTOR, ICOMOS (The International Council on Monuments and Sites), ICON dan UNESCO turut digunakan oleh penyelidik untuk mendapatkan maklumat dalam bentuk primer dan sekunder.

Kaedah yang seterusnya yang digunakan oleh pengkaji dalam kajian ini ialah kaedah temubual. Kaedah temu bual juga dilakukan dalam kajian ini untuk mengatasi kekurangan sumber. Kaedah ini dilakukan untuk mendapatkan maklumat atau data-data yang tidak direkod sebelum ini. Manakala, penilaian terhadap tahap kesusutan, ancaman dan kemusnahan adalah berasaskan kepada manual yang dikeluarkan oleh ICOMOS. Berdasarkan ICOMOS, pendekatan analisis perbandingan dapat dijalankan bagi menjelaskan sebarang perubahan yang telah berlaku terhadap bangunan kedai lama di pantai barat Sabah. Dalam menjalankan penilaian ini, kaedah lawatan ke tempat kajian dijalankan bagi mendapatkan gambaran yang lebih jelas tentang aspek pemilikan, pembangunan dan pemuliharaan bangunan kedai lama. Dalam kaedah ini, penyelidik telah menggunakan perbandingan pelan lama iaitu pelan asal dan membuat perbandingan dengan pelan terkini bagi memperoleh data terhadap kesusutan dan kemusnahan.

Sejarah Pembinaan Rumah Kedai Bersejarah

Pekan-pek kecil yang terdapat di Pantai Barat Sabah yang masih wujud pada hari ini merupakan bekas peninggalan kolonial yang menyaksikan segala perkembangan yang telah berlaku pada masa lampau. Pekan kecil ini atau turut dikenali sebagai pekan lama turut berfungsi sebagai mercu tanda dan warisan sejarah yang juga merupakan lambang ekonomi dan pentadbiran masyarakat tempatan di Sabah terutamanya semasa zaman pemerintahan kolonial. Setiap pekan utama dan bandar di Pantai Barat Sabah ini telah dibina bangunan blok kedai yang kebanyakan menggunakan material kayu, beratap rumbia dan bertingkat.

Selain itu, rumah kedai merupakan antara bangunan warisan bina yang lazimnya boleh didapati di China dan di negara Asia Tenggara. Istilah rumah kedai berasal daripada bahasa Cina (penterjemahan secara lansung) iaitu "tiam chu" dalam bahasa Hokkien dan "dian wu" dalam bahasa Mandarin. Rumah kedai mulai dibina sekitar tahun 1840an hingga 1960an dan ia boleh didapati terutamanya di bandar-bandar bersejarah di negara-negara Asia Tenggara. Binaan rumah kedai ini berasal dari wilayah Guangdong dan Fujian, Selatan China yang juga merupakan kawasan immigran yang telah datang ke Singapura. Bagi melihat hubungan persamaan rumah kedai di China dan negara Asia Tenggara maka ciri-ciri asas rumah kedai telah diteliti. Ciri-ciri asas rumah kedai ialah berhadapan dengan jalan,

- i. dibina secara deretan dan bersebelahan di sepanjang jalan, tanpa pemisah di antara unit
- ii. mempunyai dinding pemisah yang memisahkan antara dua belah bahagian rumah kedai

- iii. binaan rendah yang mempunyai dua atau tiga tingkat
- iv. sempit dan memanjang ke belakang namun memiliki pengudaraan yang baik
- v. mempunyai verandah atau “kaki lima” (Goh kha ki, dalam bahasa Hokkien)
- vi. mempunyai fungsi berbeza (tingkat atas merupakan kediaman, tingkat bawah ruang menjalankan niaga).
- vii. fakad berhias
- viii. warna fakad ialah putih pudar, biru nila, kuning tanah, biru muda, kuning terang
- ix. hiasan fakad dipengaruhi dari tradisi Melayu, Cina dan Eropah.

Antara pekan yang masih mempunyai bangunan blok kedai bersejarah ialah pekan Weston. Dari segi sejarah, pekan Weston merupakan pekan pertama landasan keretapi di bina. Pembinaan pekan ini bermula seiring dengan tahun pembinaan landasan keretapi iaitu pada tahun 1896. Pekan Weston telah dibangunkan oleh BNBBCC kerana pihak BNBBCC melihat adanya potensi bagi pekan tersebut untuk berkembang (Richard, 2012). Pekan Weston ini mempunyai 1 buah deret rumah kedai dengan 8 buah lot kedai yang bertingkat dan mempunyai fungsi yang berbeza iaitu ruang atas rumah kedai berfungsi sebagai ruang kediaman manakala ruang bawah kedai berfungsi sebagai ruang untuk menjalankan kegiatan perniagaan. Selain itu, kedudukan bangunan rumah kedai yang terletak berhampiran air menyebabkan rumah kedai dibina di atas tiang kayu yang kukuh untuk mengelakkan terkena banjir semasa musim tengkujuh. Sehingga kini, bangunan rumah kedai di Pekan Weston masih berdiri dengan utuh dengan aktiviti perniagaannya yang menjalankan kegiatan ekonomi.

Pekan Beaufort juga merupakan salah sebuah pekan tertua dan terkenal dengan sejarah penubuhannya iaitu oleh BNBBCC. Pada awal pembukaan pekan ini, telah dibina 2 buah deret rumah kedai yang dibuat daripada kayu, pejabat daerah, sebuah stesen keretapi yang beratapkan daun nipah dan sebuah balai polis. Pembinaan pertama rumah kedai bagi Pekan Beaufort adalah seawal tahun 1920. Pembinaan rumah kedai di pekan Beaufort adalah berdepan dengan stesen keretapi Beaufort. Pembinaan dua deret rumah kedai yang pertama di pekan ini pada awal pembinaannya diperbuat daripada kayu (Borneo Mail, 1990). Pasca Perang Dunia Kedua terdapat penambahan pada deretan kedai di pekan Beaufort iaitu enam buah deret kedai telah dibina semasa pasca Perang Dunia Kedua. Walau bagaimanapun, kebakaran yang telah berlaku menyebabkan dua buah deret rumah kedai mengalami kemusnahan. Oleh itu, pada hari ini, didapati bahawa hanya empat deret rumah kedai yang masih berdiri dengan utuh di pekan Beaufort.

Bangunan rumah kedai yang terdapat di Pekan Membakut pula telah dibina sejak pemerintahan NBCC iaitu sekitar tahun 1918. Pada awal pembinaan, hanya dua buah deret bangunan yang dibina yang saling berhadapan dan ianya dipisahkan oleh landasan keretapi yang terletak di bahagian tengah. Pasca Perang Dunia Kedua pula telah menyaksikan pembinaan deretan kedai yang baru iaitu terletak di bahagian tepi deretan bangunan rumah kedai lama. Walau bagaimanapun, pada tahun 2011, telah berlakunya suatu kebakaran yang melibatkan deretan bangunan rumah kedai lama. Kesannya, ia telah memusnahkan deretan rumah kedai lama yang melibatkan 10 lot kedai yang dibina pada tahun 1930-an. Justeru, pada hari ini hanya terdapat dua deret lagi bangunan rumah kedai lama yang terdapat di pekan Membakut. Sehingga kini, bangunan rumah kedai lama masih digunakan untuk menjalankan aktiviti perniagaan (New Sabah Times, 2011).

Pekan Bongawan juga merupakan antara pekan yang mempunyai sumber warisan yang ketara khususnya warisan bina yang masih boleh dilihat pada hari ini (Richard, 2012). Pekan Bongawan ini memiliki tiga buah deret bangunan rumah kedai lama dan masing-masing rumah kedai dibina pada tempoh masa berbeza. Pembinaan bangunan rumah kedai kayu ini telah dibina sewaktu pendudukan BNBB di Borneo Utara. Deretan rumah kedai yang pertama ini dibina pada tahun 1926 mempunyai enam buah pintu kedai dan bertingkat. Manakala, deretan rumah kedai kayu yang kedua pula telah siap dibina pada tahun 1936 dengan empat buah pintu dan bertingkat. Namun, pihak BNBB pada ketika itu mencadangkan untuk membuat gabungan rumah kedai kayu yang pertama iaitu yang dibina pada tahun 1926 dengan rumah kedai kayu yang dibina pada tahun 1936 untuk menjadi sebaris kedai yang kemudiannya mempunyai sepuluh buah pintu kedai. Seterusnya, sekitar tahun 1939, pembinaan blok rumah kedai kayu yang ketiga telah siap dibina. Deretan rumah kedai ini terletak berdekatan dengan

pasar lama pekan Bongawan dan ia juga mempunyai lima buah pintu kedai serta mempunyai tingkat atas sebagai rumah kedai. Sekitar tahun 1950-an, pembinaan rumah kedai yang keempat telah dibina dan siap dibina pada tahun 1957. Bangunan rumah kedai kayu ini juga memiliki lima buah pintu kedai dan mempunyai reka bentuk yang sama seperti rumah kedai kayu yang dibina sebelumnya. Pembinaan rumah kedai yang keempat ini terletak berdekatan dengan taman bunga pada masa kini. Sehingga kini, bangunan blok rumah kedai masih kekal dengan kekal aktiviti perniagaannya.

Kimanis pada awalnya merupakan satu-satunya tempat di Borneo yang pernah dibuka bagi tujuan pusat pentadbiran koloni persendirian Amerika Syarikat di pulau Borneo ini. Koloni yang dimaksudkan ini adalah *Ellena Company* yang turut dikenali sebagai *Ellena Kingdom* dengan wilayah pajakan dari Sungai Kimanis sehingga ke Pulau Palawan di utara dan sungai Kinabatangan di Pantai Timur Sabah. Namun, koloni ini telah menghadapi kegagalan kerana ketiadaan modal untuk membiayai kos pentadbiran, pembangunan ekonomi dan tidak menemukan arang batu serta logam bernilai seperti yang dijangkakan. Oleh itu, koloni ini menamatkan hak pajakan pada tahun 1875 dengan menjual hak pajakan kepada Baron Von Overbeck iaitu Konsul Jeneral Kerajaan Austria di Hong Kong. Namun, pembinaan rumah kedai hanya dibina semasa era pentadbiran BNBC. Bangunan rumah kedai ini juga dibina atas dasar pembinaan landasan keretapi yang dibina di kawasan Kimanis. Bangunan rumah kedai kayu yang dibina pada era pentadbiran BNBC ini telah berusia 80 tahun pada hari ini. Oleh itu, dapat dinyatakan bahawa bangunan rumah kedai kayu di Kimanis ini merupakan suatuinggalan sejarah yang sangat bermakna kerana ia merupakan bukti sebagai salah satu pekan kolonial di Sabah.

Deretan rumah kedai di Pekan Papar terdiri daripada beberapa blok kedai dan ia dibina pada 1950 menggunakan sistem grid yang menghadap landasan keretapi serta Sungai Papar. Berbeza dengan rumah kedai yang terdapat di pekan Pantai Barat yang lain yang mempunyai 10 lot, ia hanya memiliki 8 buah lot bagi setiap deretan bangunan rumah kedai. Walau bagaimanapun, bangunan rumah kedai di pekan Papar mempunyai ciri rekabentuk yang agak berbeza daripada bangunan rumah kedai di pekan Pantai Barat yang lain. Reka bentuk bangunan rumah kedai Papar mempunyai ciri seni bina bangunan yang bersudut. Manakala, pembinaan rumah kedai adalah di atas permukaan bersimen tebal(*cement post*). Pembinaan rumah kedai di atas permukaan simen juga merupakan suatu yang unik pada era pembinaan bangunan rumah kedai pada zaman tersebut kerana pembinaan atas simen merupakan suatu cara pembinaan yang agak jarang digunakan sehingga tahun pasca merdeka. Sehingga kini, bangunan blok kedai masih kekal dengan kegiatan perniagaannya yang membekalkan keperluan harian kepada penduduk setempat di Papar.

Pembinaan deretan kedai kayu di Pekan Kinarut yang pertama telah dibuka oleh orang Cina sekitar tahun 1910. Kedai kayu yang pertama di pekan Kinarut ini terletak berhadapan dengan landasan keretapi. Deretan kedai kayu yang pertama ini mempunyai 10 lot kedai di mana masing-masing lot kedai ini menjalankan kegiatan perniagaan. Manakala deretan kedai kayu yang kedua ini telah dibina pada tahun yang seterusnya bagi penduduk tempatan untuk menjalankan kegiatan perniagaan kerana pada ketika itu bilangan peniaga semakin bertambah di pekan Kinarut. Oleh itu, pertambahan lot sebanyak 10 buah telah dibina bagi deretan kedai kayu yang kedua ini. pada 17 Jun 1915, bangunan rumah kedai kayu Kinarut telah mengalami kebakaran dan telah menyebabkan kemusnahan rumah kedai. Justeru itu, sebuah deretan kedai dibina semula oleh pihak BNBC dan menawarkan kepada penduduk tempatan untuk membeli lot kedai. Deretan rumah kedai yang dipelopori oleh imigran Cina di Pekan Kinarut masih kekal ke hari ini.

Deretan rumah kedai yang terdapat di Jalan Gaya telah dibuka pada sekitar tahun 1900 dan 1901 apabila penguasa BNBC telah membahagikan kawasan atau tanah kepada penduduk tempatan khususnya orang Cina dan Sino untuk mendirikan kedai pada ruangan bawah manakala ruangan atas digunakan sebagai ruangan rehat ataupun kediaman (The British North Borneo Herald, 1902). Seni bina dalam pembinaan bangunan rumah kedai Jalan Gaya semasa awal pembinaan adalah merupakan seni bina gabungan iaitu bercirikan seni bina Cina dengan seni bina British Victoria. Pasca Perang Dunia Kedua telah menyaksikan kemusnahan infrastruktur termasuklah dengan bangunan rumah kedai di Jalan Gaya(dulu dikenali sebagai Bond Street) yang dibina sebelum perang Dunia Pertama. Oleh itu, terdapat usaha untuk membina semula rumah kedai yang berasaskan konkrit. Rumah kedai yang berasaskan konkrit ini telah dirasmikan pada tahun 1951 oleh Gabenor Kolonial British di Jesselton.

Pada tahun 1956, pembinaan beberapa buah blok rumah kedai yang baru dibina berhampiran dengan Jalan Gaya. Justeru, sehingga kini masih terdapat bangunan rumah kedai tersebut yang masih berdiri dengan utuh di Jalan Gaya, Kota Kinabalu.

Pekan Menggatal turut mempunyai bangunan rumah kedai yang bertingkat yang dibina sekitar tahun 1928. Pembinaan rumah kedai yang pertama ini mempunyai 4 buah lot dan bertingkat. Pada tahun 1950-an, pertambahan lot sebanyak 28 lot telah dibina (Daily Express, 1999). Walau bagaimanapun, kebakaran yang telah berlaku pada tahun 1992 telah memusahkan hampir keseluruhan rumah kedai yang dibina pada 1928. Oleh itu, pembinaan semula rumah kedai telah dibina bagi menggantikan rumah kedai yang telah musnah akibat terbakar. Oleh itu, pada hari ini hanya didapati dua sahaja blok deretan rumah kedai lama yang masih terdapat di pekan Menggatal.

Bangunan rumah kedai di pekan Tuaran juga diperbuat daripada material kayu serta bertingkat. Terdapat 4 buah deretan rumah kedai kayu yang terdapat di pekan Tuaran yang telah dibina sekitar tahun 1950an, terletak di Jalan Teo Teck Ong. Manakala, deretan rumah kedai ini masing-masing mempunyai 10 buah lot kedai dengan pemilik kedai yang berbeza (Profil Daerah Tuaran). Seperti juga rumah kedai yang terdapat di pekan Pantai Barat yang lain, rumah kedai ini turut mempunyai ruang atas yang digunakan sebagai ruang rehat dan ruang kediaman manakala ruang bawah digunakan sebagai ruangan untuk menjalankan kegiatan niaga. Pada masa kini, bangunan rumah kedai di pekan Tuaran semakin dilupakan oleh masyarakat. Bahkan, terdapat sebuah deretan rumah kedai di pekan Tuaran ini telah dimusnahkan bagi membina sebuah bangunan konkrit untuk menggantikan rumah kedai lama yang diperbuat daripada material kayu.

Empat buah deret rumah kedai kayu di pekan Tamparuli telah dibina sekitar tahun 1946 iaitu setahun selepas berlakunya Perang Dunia Kedua. Ciri fizikal bangunan rumah kedai ini turut memiliki bangunan bertingkat iaitu ruang atas digunakan sebagai ruang kediaman manakala ruang bawah digunakan sebagai ruang untuk menjalankan kegiatan niaga. Deretan rumah kedai kayu ini turut mempunyai ruangan kaki lima yang berfungsi sebagai tempat memaparkan barangan jualan serta menjadi ruangan pejalan kaki. Walau bagaimanapun, pada tahun 2008, telah menyaksikan kemusnahan bangunan rumah kedai kayu akibat kebakaran. Oleh itu, pada masa kini hanya terdapat 2 buah deret rumah kedai kayu yang masih tinggal. Pembinaan semula bangunan rumah kedai yang berasaskan konkrit telah dibina pada tahun seterusnya bagi menggantikan bangunan rumah kedai kayu yang telah musnah akibat kebakaran yang telah berlaku (Richard, 2012).

Pekan Tenghilan memiliki sebuah deret sahaja bangunan rumah kedai kayu yang dibina pada tahun 1930. Bangunan rumah kedai yang terdapat di pekan ini juga memiliki ciri fizikal yang sama iaitu bertingkat. Pada bahagian atas, ruangan tersebut dijadikan sebagai ruangan untuk kediaman manakala di bahagian bawah dijadikan sebagai ruangan untuk menjalankan kegiatan niaga. Bangunan rumah kedai yang pertama dibina di pekan ini dibina daripada kayu dengan strukturnya bertangga serta berlantai simen. Selain itu, bangunan rumah kedai ini juga mempunyai ruangan kaki lima yang berfungsi sebagai mempamerkan barangan jualan serta menjadi ruangan kepada pejalan kaki. Manakala, pada tahun 1955, sebuah deret bangunan rumah kedai telah dibina untuk menggantikan bangunan rumah kedai yang lama. Walau bagaimanapun, pada masa kini bangunan rumah kedai lama ini semakin mengalami kemerosotan kesan daripada kurangnya perhatian dan ancaman pemodenan untuk melakukan usaha perlindungan terhadap harta warisan ini.

Jadual 1: Senarai pekan dan bandar di Sabah yang masih memiliki bangunan rumah kedai bersejarah

Bil	Pekan/Bandar	Tahun dibina	Jumlah Blok	Jumlah Blok (Kini)
1.	Weston	1896	8	8
2.	Beaufort	1920	6	4
3.	Membakut	1918	2	1
4.	Bongawan	1926	3	3
5.	Kimanis	1929	1	1

6.	Papar	1950	2	2
7.	Kinarut	1910	2	2
8.	Jesselton (Kota Kinabalu)	1900	4	1
9.	Menggatal	1928	2	2
10.	Tuaran	1950	4	3
11.	Tamparuli	1946	4	2
12.	Tenghilan	1930	1	1

Berdasarkan jadual 1, sehingga kajian ini dilakukan didapati bahawa setiap pekan di Pantai Barat masih memiliki bangunan rumah kedai. Namun, tahap kondisi kemerosotan bangunan tersebut adalah amat kritikal kerana usia bangunan bersejarah ini adalah antara 50 hingga lebih 100 tahun.

Isu Berkaitan Bangunan Rumah Kedai Bersejarah

Dalam konteks negeri Sabah, pendudukan kolonial British turut meninggalkan kesan dalam pembinaan bentuk tinggalan warisan bina. Hal ini dapat dilihat daripada tinggalan bangunan rumah kedai yang telah dibina pada era pemerintahan kolonial di Sabah. Tinggalan bangunan bersejarah ini sememangnya wajar diberi perhatian kerana ia merupakan bukti sejarah yang bernilai. Usaha pembangunan yang giat dijalankan di kawasan sekitar bandar menyebabkan kawasan pekan lama semakin dipinggirkan dan diabaikan. Manakala, konsep bangunan moden sememangnya amat bertentangan dengan konsep pemuliharaan warisan yang amat mementingkan seni tampak dalam bentuk butiran motif dalam ekspresi seni dan kraf yang boleh dilihat pada elemen lantai, tiang, gerbang, laluan dinding, siling dan bumbung bangunan. Hal ini telah memberi ancaman terhadap bangunan kedai kolonial tersebut kerana pengabaian terhadap tinggalan bersejarah ini akan berhadapan dengan ancaman kemusnahan sekiranya tidak dilakukan usaha pemeliharaan dan perlindungan undang-undang yang betul.

Usia bangunan rumah kedai lama antara 50 hingga 100 tahun telah menyebabkan keadaan struktur binaan berada pada tahap usang, berisiko tinggi untuk berhadapan dengan bencana seperti kebakaran, runtuh atau dirobohkan untuk pembangunan semula tapak. Beberapa pekan telah dikenalpasti yang masih memiliki bangunan kedai lama. Antaranya ialah pekan Weston, Beaufort, Membakut, Bongawan, Kimanis, Papar, Kinarut, Menggatal, Tuaran dan Tamparuli. Bangunan kedai di pekan Beaufort, Membakut, Tuaran dan Tamparuli telah mengalami ancaman kemusnahan. Contohnya bangunan kedai di Pekan Beaufort, bangunan kedai telah mengalami kebakaran pada tahun 2006 yang menyebabkan hanya 4 blok bangunan kedai sahaja yang selamat. Bangunan kedai lama di pekan Membakut juga mengalami kemusnahan yang sama iaitu mengalami kebakaran pada tahun 2011. Bagi bangunan kedai lama di pekan Tuaran pula, bangunan tersebut mengalami ancaman pembangunan yang aktif dijalankan di persekitaran kawasan blok kedai lama menyebabkan ancaman dari aspek estetika berlaku. Bangunan kedai lama di pekan Tamparuli juga mengalami kemusnahan disebabkan oleh kebakaran yang telah berlaku pada tahun 2008.

Bangunan rumah kedai bersejarah ini turut mengalami kesusutan ciri-ciri keaslian pada reka bentuk, seni bina dan bahan binaan akibat tidak diurus dan diselenggara dengan baik serta pengubahsuaian tanpa pantauan. Selain itu, isu pemilikan individu juga menjadi suatu ancaman terhadap bangunan lama ini yang berkait dengan masalah kewangan, tiada kesedaran kepentingan warisan, prospek perniagaan yang menurun, tiada kesinambungan waris pemilikan menyebabkan bangunan tersebut gagal untuk dipelihara dengan baik. Kesannya, ada sesetengahnya terbiar dan menunggu masa untuk roboh. Selain itu, Justeru, bangunan rumah kedai berhadapan dengan pelbagai isu dan cabaran yang menyebabkan usaha perlindungan, pemuliharaan dan pemeliharaan berhadapan dengan situasi yang kritikal.

Alternatif Cadangan Pemeliharaan dan Perlindungan

Antara alternatif cadangan dalam pemeliharaan dan perlindungan bangunan rumah kedai bersejarah yang terdapat di Pekan Pantai Barat Sabah ialah peruntukan undang-undang yang memadai untuk perancangan, penguatkuasaan dan pelaksanaan projek pemeliharaan dan alam sekitar, Pentadbiran dan stuktur kewangan yang kukuh, mempunyai proses penyertaan orang awam, mempunyai suatu budaya berpengetahuan; dan keupayaan untuk menyesuaikan kepada keadaan yang sentiasa berubah.

Penglibatan masyarakat dilihat sebagai satu pendekatan dari bawah ke atas (*bottom-up approach*) dalam usaha pemeliharaan warisan dan perlindungan harta warisan bina. Pendekatan ini bermaksud satu bentuk penglibatan yang menyeluruh iaitu setiap lapisan masyarakat samada dari aspek pengagihan peranan atau penyaluran input yang tepat kepada pentadbir untuk membuat keputusan dasar. Bangunan kedai bersejarah yang kaya dengan elemen budaya ini amat bernilai kepada masyarakat setempat dalam pelbagai aliran seperti kesenian, sejarah, agama, nilai estetika, dan pendidikan. Hal ini bermaksud, kepentingan masyarakat seharusnya menjadi keutamaan dalam usaha pemuliharaan kawasan warisan seperti bangunan kedai bersejarah.

Budaya pemahaman berkaitan dengan bangunan kedai bersejarah haruslah ditingkatkan agar dapat pihak pemilik dan pemaju memahami dengan jelas mengenai potensi warisan dalam menjana pelbagai keuntungan. Hal ini kerana, bangunan warisan mampu dijadikan ruang yang mampu memenuhi aktiviti sosioekonomi dan permintaan pengunjung semasa. Dengan adanya pemahaman yang mendalam dalam pengetahuan bangunan warisan, maka aset warisan ini dapat dilindungi oleh pihak berkepentingan seperti pemilik bangunan, masyarakat dan pentadbir kawasan dalam kerja memelihara dan melindungi bangunan warisan mengikut prinsip perlindungan sebenar. Justeru, aspek penglibatan dan kesedaran masyarakat ke atas aset warisan merupakan antara alternatif yang tepat untuk menggerakkan usaha pemeliharaan terhadap bangunan bersejarah.

Seterusnya, kerjasama yang erat antara agensi kerajaan dan NGO haruslah berganding bahu dalam mengatasi isu berkaitan pemeliharaan dan perlindungan bangunan rumah kedai bersejarah. Pendedahan dalam perundangan dan dasar haruslah diterapkan dalam bidang pendidikan agar dalam memberi pengetahuan kepada masyarakat. Manakala, pihak NGO berperanan menjalankan pelbagai usaha seperti menjana peruntukan atau dana sebagai satu langkah dalam usaha pemeliharaan bangunan bersejarah. Selain itu, kempen turut dilakukan sebagai satu langkah dalam memperkenalkan bangunan kedai bersejarah sebagai pendedahan akan kewujudan bangunan rumah kedai agar ia tidak dilupakan oleh masyarakat. Pihak kerajaan dan NGO juga haruslah membina sebuah platform untuk berkomunikasi dengan pihak pengawal, pemilik dan pengguna bangunan bersejarah agar dapat menyampaikan masalah dan cadangan berkaitan dengan bangunan bersejarah. Dengan adanya ruang untuk berkomunikasi, maka kerjasama dapat dilakukan dengan lebih proaktif.

Kesimpulan

Peninggalan bangunan bersejarah ini sememangnya telah menjadi simbol kepada bukti pentadbiran kolonial di Sabah. Justeru, ini menunjukkan bahawa betapa pentingnya dalam memastikan bangunan bersejarah ini untuk dipelihara dan dilindungi. Hal yang demikian kerana, agar generasi yang akan datang dapat mengenali dan memahami akan pekan serta bangunan rumah kedai yang terdapat di pekan Pantai Barat. Selain itu, pekan dan bangunan rumah kedai ini haruslah dikekalkan dan dipertahankan binaannya kerana ia memiliki nilai sejarah yang amat bernilai. Oleh yang demikian, pendokumentasian mengenai pekan serta bangunan rumah kedai yang terdapat di pekan Pantai Barat penting untuk dijadikan pendedahan kepada masyarakat tempatan. Hal ini adalah kerana untuk memartabatkan nilai warisan tapak dan bangunan rumah kedai yang masih wujud di pekan Pantai Barat Sabah. Perkara ini juga bertujuan untuk menjadikan ia sebagai satu bentuk aset yang mempunyai nilai yang sangat berharga kepada generasi akan datang.

Rujukan

- Baszley Bee B. Basrah Bee dan Zainuddin Baco. *Sejarah dan Warisan Kebudayaan Kimanis*, Kota Kinabalu: Unit Penyelidikan Arkeologi Borneo, hlm. 35-40.
- Bernard. M Fielden (2000). *Conservation of Historic Buildings*, Oxford: Architectural Press.
- Daily Express*, 09 April 1999.
- ICOMOS International Scientific Committee for Stone (ISCS) dlm. <https://www.icomos.org>. Diakses pada 10 Januari 2019.
- Idid, S.Z.A (1996). *Pemeliharaan Warisan Rupa bentuk Bandar*, Kuala Lumpur: Bandar Warisan Negara.
- Kamal, K.S (2007). Pendekatan dalam Kerja Pemuliharaan Bangunan Bersejarah di Malaysia: Satu Tinjauan umum. 30-31 Januari 2007, Kertas Kerja dibentangkan di Post Graduate Research Colloquium 2007, Universiti Sains Malaysia, Pulau Pinang.
- Kamarul Syahril Kamal & Lilawati Ab.Wahab (2014). *Bangunan Bersejarah: Kerosakan dan penyataan kaedah Kerja Pemuliharaan*, Shah Alam: Penerbit Universiti Teknologi Mara.
- Nama Beaufort Sempena Peninggalan Penjajah, Rujuk Borneo Mail, 1 Januari 1990, hlm.6.
- New Sabah Times (2011). Kedai Bersejarah di Membakut Musnah dalam Kebakaran, 15 Januari 2011, hlm.3.
- North Borneo Central Archive*, Papar Town Area, Applic. For land.
- Nur Farhana Azmi (2017). Character-Defining Elements of Shophouses Buildings in Taiping, Perak, *Journal of Design and Built Environment*, 139.
- Perayaan 100 Tahun Daerah Papar*, P/PEN 5 126/Box 1, Kota Kinabalu: Arkib Negeri Sabah, hlm. 26.
- Profil Daerah Tuaran*, Tuaran: Perpustakaan Negeri Sabah Cawangan Tuaran, hlm 2
- Richard Nelson Solkial (2012). *Colonial Townships in Sabah: West Coast*, Sabah: Homeland Publisher Sdn. Bhd.
- Richard Nelson Solkial (2012). *Colonial Townships in Sabah: West Coast*, Sabah: Homeland Publisher Sdn. Bhd.
- Richard Nelson Solkial (2012). *Colonial Townships in Sabah: West Coast*, Sabah: Homeland Publisher Sdn. Bhd.
- Richard Nelson Solkial (2012). *Colonial Townships in Sabah: West Coast*, Sabah: Homeland Publisher Sdn. Bhd.
- Richard Prentice (1994). Perceptual Deterrents To Visitting Museums And Other Heritage Attractions, *Journal of Musuem Management and Curatorship*, 13, 264-279.
- Shuhana Shamsudin dan Wan Hashimah Wan Ismail (2005). The Old Shophouses As Part of Malaysian Urban Heritage: The Current Dilemma, *International Conference of The Asian Planning Schools Association*, Universiti Teknologi Malaysia,.
- The British North Borneo Herald*, Vol. XX, 12 Mei 1902, hlm 167.
- Zainuddin Bin Baco. *Pengurusan Warisan Bina Bandar: Penelitian ke Atas Bandaraya Kota Kinabalu*, Tesis Sarjana, Universiti Malaysia Sabah: Fakulti Kemanusiaan Seni dan Warisan.